

приватних виробників країни, які не скорилися владі. Для всіх, хто чинив опір рішенням партії та уряду, не залишалось жодного шансу вижити. Створювався механізм терору щодо дрібних приватних власників. Таким чином формувалося суспільство тотального підпорядкування рішенням державних завдань, де колгоспи відігравали роль головного організаційного способу тоталітарного впливу на дрібних виробників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.). – К., 1995;
- Морозов А.Г. Кредитна сільськогосподарська кооперація УСРР в роки непу. – К. 1994; Низова Л.В. Развитие промышленной кооперации на Украине в 1920-е годы// Автореф. ... дис. к.и.н. – К., 1988;
2. Пиріг О. Ринок і торгівля України (історичний аспект). – К., 1996; Калініченко В. Селянське господарство України в період непу: історико-економічне дослідження. – Харків, 1997; Сушко О. Особливості становлення та функціонування приватного підприємства в Україні періоду непу (1921-1928): історико-теоретичний аспект. – К., 2003;
3. Низова Л. Інтеграція дрібного виробника власників радянську соціально-економічну систему (на прикладі втягнення кустаря і ремісника в промкооперацію УРСР). – К., 2006;
4. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. 1917–1967. – М., 1967. – Т.2. – С.65;
5. Центральний державний архів громадських організацій України (Далі –ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.6. – Спр.184. – Арк.23;
6. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.16. – Спр.8. – Арк.83;
7. Російський державний архів економіки Російської федерації (Далі –РДАЕ РФ). – Ф.374. – Оп.8. – Спр.1653. – Арк.6;
8. Промкооперація України за 1929–1932 р. – Харків, 1932. – С.26;
9. РДАЕ РФ. – Ф.5136. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.4;
10. Промислова кооперація України. 1929–1932 р. – Харків, 1932. – С.3-4;
11. ЦДАВО України. – Ф.337. – Оп.1. – Т.3. – Спр.6720. – Арк.6;
12. РДАЕ РФ. – Ф.7733. – Оп.10. – Спр.313 – Арк.124;
13. Економічне життя (Київ). – 1932. – №7. – 24 листопада

В.І. Петренко

„ЧЕРВОНІ ВАЛКИ” В СИСТЕМІ ХЛІБЗАГОТІВЕЛЬНИХ РЕКВІЗИЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ

Проблематика голодомору 1932–1933 рр., незважаючи на те, що досліджено десятки раніше невідомих “білих плям”, опубліковано значну кількість наукових праць і сьогодні залишається однією з найактуальніших у вітчизняній історіографії.

Одним із найважливіших напрямків досліджень голодомору є висвітлення його причин. В цьому контексті особливе місце посідає злочинна політика більшовицької влади в здійсненні систематичних, постійно зростаючих, примусових хлібзаготівель, які призвели до трагедії українського народу.

В українській радянській історіографії тема голодомору 1932-1933 рр. була майже не розробленою. Якщо її і розглядали, то лише як проблему, “штучно вигадану буржуазними націоналістами” з метою очорнення політики компартії на селі в 30-х рр. Таке ставлення зводилося здебільшого до викриття класової суті поглядів українських зарубіжних дослідників.

Ситуація суттєво змінилася з проголошенням незалежності України. Вже на 5-й Всеукраїнській конференції “Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України”, яка проходила у Кам’янці-Подільському в 1991 р., сім доповідей стосувалися питання голодомору. Зокрема С. Кульчицький виступив з темою “Смертність населення УСРР у 1933 р.: (територіальний аспект)”, І. Пашук – “До питання фальсифікації правди про голодомор 1933 р. на західноукраїнських землях”, Г. Юхименко – “Голод 1932-1933 рр. на Україні: причини та наслідки”, в якій вказав на злочинну роль примусових хлібзаготівель в українському селі та ін¹.

У цьому ж році була видана праця “33-й: Голод: Народна Книга-Меморіал”. Дане видання, створене за ініціативи письменника В. Маняка та його дружини Л. Коваленко-Маняк, більше 2-х років поневірялося по різних видавництвах. Цінність його в тому, що в Україні вперше, на основі архівних джерел і 1000 свідчень людей, яким вдалося вижити, національну трагедію правдиво названо голодомором-геноцидом українського народу. В книзі подані наукові коментарі, написані відомими в Україні вченими-істориками І. Шульгою, В. Калініченком, В. Ткаченком, М. Трояном².

Автори монографії “Голодомори в Україні 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947: Злочини проти народу” О. Веселова, В. Марочко і О. Мовчан намагалися віднайти закономірності, спільне і відмінне в українських голодоморах ХХ ст. Частина праці, яка стосується проблеми голоду 1932-1933 рр., заслуговує особливої уваги. Її дослідник В. Марочко наполягав, що трагедія зумовлена широкомасштабними політичними, соціально-економічними експериментами ВКП(б) в Україні³.

Серед причин названі: насильницька суцільна колективізація, хлібозаготівлі, політика розкуркулення, масовий терор проти українських селян³.

Однією з найбільш фундаментальних наукових праць, яка вийшла з друку в 2003 р. до 70-ліття пам'яті жертв голодомору, є "Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки" (керівник авторського колективу В. Марочко). У книзі досліджується історія голодомору, аналізуються технології творення терору голодомом (особливе місце в цьому аспекті посідають репресивні хлібозаготівельні кампанії), розкриваються його витoki, простежуються наслідки трагедії для українського етносу, висвітлюється боротьба за повернення українцям і всьому світові правди про голодомор⁴.

На регіональному рівні заслуговує на увагу видання 2004 р. "Голодомор як засіб політичного терору". В книзі подані матеріали науково-практичних конференцій, які відбулися 29.11.2002 р. та 26.11.2003 р. у м. Вінниці. У своїх статтях подільські дослідники даної теми висвітлюють широкий спектр причин голодомору 1932-1934 рр., в тому числі і згубну роль примусових хлібозаготівель. Аналізують маловідомі сторінки української трагедії, як то: дослідження виявлених актових книг реєстрації смертей за 1932-1933 рр., голодомор на Поділлі в 1934 р., злочини місцевих партійних активістів, неефективність розподілу продовольчої допомоги селянам у 1933-1934 рр. тощо⁵.

Але на сьогодні ще не повністю відтворені в історичній науці технології реквізицій хліба в українському селі.

Дослідити та проаналізувати репресивну хлібозаготівельну політику, запроваджену більшовицькою владою в Україні у 1928-29 господарському році, з використанням постійно діючих „червоних валок”, які формувалися у кожному селі, ставить собі за мету автор даної статті.

Продовольче питання, у зв'язку з руйнацією системи господарювання, було постійною проблемою для більшовицької Росії. Вже з появою перших окупаційних військ на території України під командуванням Антонова-Овсієнка в січні 1918 р. голова РНК Ленін телеграфував: "На милість Бога, найбільш енергійними і революційними способами надсилайте сюди хліб, хліб, хліб! Інакше Петроград пропаде. Організуйте спеціальні поїзди із загонами військ і відсилайте разом. Подавайте звістки щодня! На милість Бога."⁶.

Одночасно надійшла телеграма і „Надзвичайному комісару Району України Г.К. Орджонікідзе: Харків. Продовжуйте, ради бога, з усієї сили добувати продовольство, організувати спішно збір і засипку хліба, щоб встигнути налагодити постачання до бездоріжжя. Вся надія на Вас, інакше голод на весну неминучий..."⁷.

Більшовицький уряд, як і царсько-імперський, продовжував вбачати в Україні свій власний регіон.

Політика "воєнного комунізму", насамперед продрозкладка, яку проводила нова влада з 1920 р., викликала в Україні потужний збройний опір. Майже два роки повстанські селянські загони протистояли регулярним червоноармійським дивізіям. У жовтні 1920 р. Ленін засвідчив: "Ми беремо хліб з Сибіру, беремо з Кубані, але не можемо взяти його з України, оскільки там кипить війна, і Червоній армії доводиться боротися проти банд, якими вона кишить..."⁸.

Після свого утвердження в Україні, більшовики встановили продрозкладку з другої половини 1920 р. в розмірі 160 млн. пудів хліба⁹. Для порівняння, білогвардійцями Денікіна було зібрано в попередньому році біля 8 млн. пудів¹⁰.

В 1921 р. план хлібозаготівельної продрозкладки збільшився до 171 млн. пудів¹¹ і посилено виконувався і, це при тому, коли селяни України зібрали в даному році всього 444 млн. пудів зерна (до I світової війни, в 1913 р., збір українського зерна становив 1 млрд. 145 млн. пудів)¹².

Не дивно, що в країні розпочався голод, головною причиною якого і стала насильницька політика продрозкладки. Одним з перших виявив непокору кремлівській владі М. Скрипник, який у промові на 6-й конференції КП(б)У в грудні 1921 р. заявив: "Хіба це не було очевидно, що ми йдемо до голоду? ЦК затримував це питання. Йшов тиждень за тижнем, місяць за місяцем, і тільки тепер ми бачимо вочевидь помилку, виявлену тут. Ми тоді не наслідувалися казати, що у нас, в нашій благодатній Україні – голод."¹³.

Із введенням Нової економічної політики і заміною продрозкладки продподатком (на Поділлі продовольчий податок впроваджувався з 1922 р.)¹⁴ відчутних змін стосовно хлібозаготівель не відбулося. План на 1922 р. передбачав збір зерна в розмірі 150 млн. пудів¹⁵. Але вже в 1923 р. він зріс до 170 млн. пудів¹⁶.

На початку 1928 р. сталінський тоталітарний режим знову повернувся до політики насильницької продрозкладки в українському селі.

6 січня 1928 р. ЦК ВКП(б), виконуючи рішення попередніх партійних форумів (XIV та XV

з'їздів ВКП(б)), прийняв постанову з грифом "Таємно", в якій від республіканських та місцевих партійних організацій категорично вимагалось: "1. негайно виконати річний та місячний план Наркомату торгівлі по хлібозаготівлі у вашій губернії (окрузі)...; 3. Виконати всі попередні вказівки ЦК стосовно вилучення селянських коштів, встановивши максимально короткий термін всіх платежів селянства, а саме: податки, страхування, кредити..., провести збір авансів під товари, розповсюдження селянських позик та збір кооперативних паїв, додаткове стягнення коштів за рахунок самообкладання; 4. Проти невиконавців всякого роду платежів застосовувати репресивні заходи...; 5. негайно мобілізувати всі кращі сили партії... для наростання і посилення хлібозаготівель, залишивши їх на місцях до вирішального перелому; 6. Встановити особисту відповідальність керівників партійних і радянських організацій..."¹⁷.

13 лютого 1928 р. політбюро ЦК ВКП(б) в черговій постанові з грифом "Таємно. Не для преси" знову наголошувало: "... Потрібно вилучити на селі грошові лишки, використовуючи для цього закони про самообкладання, селянські позики..., продовжувати кампанію посилення хлібних заготівель..., проти утримувачів хліба застосовувати ст. 107 КК РСФРР..."¹⁸.

Обидві директивні постанови надійшли в Україну за підписом секретаря ЦК ВКП(б) Й. Сталіна.

Партійне керівництво України, в особі секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича, не тільки не заперечувало використання репресій щодо селянства, але й активно підтримало їх. Так, в директиві до окружних комітетів КП(б)У від 17 лютого 1928 р. констатувалось: "... Зобов'язати окружками докласти всіх зусиль для посилення хлібозаготівель... Прийняти до неухильного керування директивний лист ЦК ВКП(б) від 13 лютого... Застосовувати 127 ст. КК УСРР по відношенню до куркульсько-спекулятивних елементів..."¹⁹.

З цього часу більшовицька держава остаточно відійшла від політики НЕПу, повернувшись до насильницької продовольчої розкладки в українському селі. Хлібозаготівельні плани для України зідтепер тільки зростали, причому у відчутних розмірах. Статистичні дані хлібозаготівельних планів в роки руйнації сільського господарства такі: 1929/1930 господарський рік – 255 млн. пуд.²⁰, 1930/1931 рр. – 420 млн. пуд.²¹, 1931/1932 рр. – 434 млн. пуд. хліба²².

Але і непомірно високі планові завдання не обмежувалися контрольними цифрами, наприклад, у 1929/1930 господарському році силовими методами в ході так званих зустрічних планів було заготовлено в Україні не 255, а 310 млн. пудів зерна²³. В наступному – 510 млн. пуд²⁴.

Для того, щоб зібрати таку велику кількість хліба в українському селі, республіканське партійне керівництво навесні 1929 р. задіяло (за вказівкою ЦК ВКП(б)) "нові методи" хлібозаготівель, які включали в себе цілий комплекс політичних та економічних заходів, а саме: доведення хлібозаготівельного плану до кожного селянського господарства; створення районних надзвичайних трійок єдиного керівництва хлібозаготівлями; організація в кожному селі "Комісії сприяння хлібозаготівлям"; контроль Наркомторгом СРСР за доведенням і виконанням хлібозаготівельних завдань республіками, округами, районами; виконання хлібозаготівельного плану до кінця поточного року (з початку жнив); мобілізація сільського і міського партійного активу, якому заборонялось залишати села до виконання плану; формування на виробництві робітничих бригад на допомогу місцевій владі; застосування до "злісних" нездатчиків хліба 58 ст. КК УСРР, згідно якої відбувалася конфіскація майна і продаж селянських господарств; позбавлення селян, невиконавців хлібоздачі, виборчих прав; заохочення владою ухвалені сільськими зборами рішень про виселення боржників з сіл; примусове індивідуальне експертне обкладання селянських господарств із сільськогосподарського податку (свою назву отримало саме тому, що здійснювалося групами місцевих "експертів", які на свій розсуд визначали, у кого і скільки ще можна було відібрати); застосування політичного і економічного бойкоту "куркулів"; збільшення площ законтракованого зерна з майбутнього урожаю; заборона торгівлі хлібом; організація щотижневих "червоних валок"; відрахування дітей невиконавців хлібоздач з навчальних закладів та з лав Червоної армії; проведення постійної агітації в школах серед учнів з метою їхнього впливу на батьків; посилення ворожнечі до "куркуля" – опори капіталізму на селі²⁵.

Навіть неповний перелік заходів "нових" хлібозаготівельних методів засвідчує той жорсткий тиск, якому були піддані українські селяни.

Сільський люмпенізований актив, використовуючи заклик антиукраїнського тоталітарного режиму про загострення класової боротьби, разом з приїжджими хлібозаготівельними бригадами все частіше здійснював насилля над своїми ж односельцями. Так, у звітах ЦК КП(б)У за перше півріччя 1929 р. відклалась така інформація: "...Класова боротьба на селі прийняла самі гострі форми. Куркульня веде шалений опір аби не здати лишків хліба... Куркулів, що не виконали свого

.....
плану, примушували допитувати один одного де він дів хліб, а при цьому шокати один другого по носі, лизати стіни і таке інше...”²⁶

Процес реалізації хлібозаготівельних планових завдань за “новими методами” відбувався таким чином. У кожне село призначався уповноважений райпарткому або райвиконкому. Він діяв разом з сільською “Комісією сприяння хлібозаготівлі”, активом села, частиною зацікавлених незаможників. У разі необхідності, в залежності від ходу виконання хлібозаготівельного плану, на допомогу їм надсилалася робітнича бригада з міста.

Уповноважений отримував у сільській раді списки боржників (списки затверджувалися райвиконкомом) і дані про невиконання ними того чи іншого зобов’язання, а саме: здача сільськогосподарського податку, оплата по самообкладанню, недоотримання коштів за умовами страхування, невивплата компенсації державі за проведення землеустрою, заборгованість по державних позиках, оплата сільськогосподарського кредиту, невиконання умов контрактації (хліба, м’яса, картоплі...), невивплата штрафу, невиконання рішень суду тощо.

Списки складалися в 2-х примірниках. Один вручався старшому сільської хлібозаготівельної бригади, яка направлялася стягувати заборгованість (в кожному великому селі з 1929 р. діяло 2-3 таких бригади, які відповідали за кілька вулиць). Другий примірник списку залишався у сільській раді або в райвиконкомі до ліквідації селянами заборгованості²⁷.

Для збору зерна, здебільшого, використовувалися “червоні валки”. Зазвичай вони рухалися через усе село, зупиняючись біля господарств-боржників, наповнюючись їхнім зерном (нерідко останнім), після здійснення “вдалого” пошуку хлібозаготівельними бригадами. Після цього “червоні валки” прямували на зсипні пункти, які досить часто були невідповідними до прийняття значної кількості хліба. Дану ситуацію підтверджує директива Могилів-Подільського окружного КП(б)У з грифом “Цілком таємно” секретарям райкомів партії від 29 вересня 1929 р., в якій окружком висловлював своє невдоволення станом зсипних пунктів, констатує: “Цілком неприпустимою є ситуація у ставленні до складських приміщень, зсипних пунктів і кінцевих приймальних пунктів..., були випадки, коли червона валка з хлібом на пунктах затримувалась на кілька днів лише тому, що не було певного розпорядження для забезпечення цих пунктів відповідною вагою і обслуговуючим персоналом і т.д. (Ямпіль й інші міста). Звідси виникла ціла низка правдивого незадоволення з боку селян до таких “порядків”, що є стимулом для агітації проти червоних валок”²⁸

Взагалі проблема вчасної відправки зерна на експорт з 1929 р. тільки загострювалася. Відібраний у селян хліб часто гинув, а не потрапляв за кордон. Про складну ситуацію з відправкою зерна засвідчила також постанова Політбюро ЦК КП(б)У “Про підсумки заготовчої кампанії міроприємства по підсиленню хлібозаготовок” від 21 вересня 1929 р., вона зобов’язувала: “... в зв’язку з переповненням складських приміщень вважати необхідним в округах, де особливо обмежена складська площа, допускати залишення частини заготівель ячменю і проса на селі і громадських амбарах... Констатувати, що становище з перевезенням хліба погіршується через довготривале повернення північню відгружених за межами України вагонів і величезні переповнення складів хлібом...”²⁹ (Подібну ситуацію підтверджують архівні джерела і періоду 1932-33 рр., коли зерно пріло і проростало на елеваторах, але його було заборонено повертати вмираючим від голоду селянам).³⁰

Систематично, через два дні, уповноважений району разом із головою сільради заслуховували звіт старшого хлібозаготівельної бригади про виконання поставленого завдання.

Кожних 5 днів райвиконком доповідали окружним виконавчим органам влади про результати хлібозаготівлі та настрої окремих груп селянства. У всіх селах перебували представники кооперації, які забезпечували доставку зерна до зсипних пунктів.³¹

Селянам, які вже виконали державний план хлібоздачі, хлібозаготівельники пропонували продати зерно за мінімальну ціну або обміняти на промтовари. Щодо закупівлі зерна, то окружком КП(б)У дали вказівку райпарткомом “... простежити за раціональним розподілом грошей на хлібозаготівлі серед працюючих у селах, стежачи за тим, аби гроші виключно витрачались у справу хлібозаготівель...”³² Промислові товари, зокрема крам, окружні парткомітети зобов’язали хлібозаготівельні організації “... відпускати з врахуванням певного коефіцієнту, тобто, здав три пшениці на 4 крб. і одержав мануфактури на 4 крб.”³³

Звичайно, селяни не мали економічної вигоди від такого продажу та обміну: державна політика “ножиці цін”, коли закупівельна ціна на зерно була в кілька разів нижчою його собівартості, а на промтовари – ціни завищені.

Планове ж завдання хлібозаготівельні бригади змушені були виконати за всяку ціну, аби самим не потрапити в сталінські лещата, відповідно, репресії проти селянства все більші

.....
 посилювалися. Кожному селянину – потенційному утримувачу хліба – надходила повістка з вимогою негайно виконати план хлібоздачі. Наївні спроби ухилитися від отримання таких повідомлень-вироків або ж частково їх задовольняти не рятувало селян від обшуків, насильного вилучення всього наявного хліба та, в разі його відсутності, опису й продажу майна. В Уманській окрузі, наприклад, тільки за перших десять днів червня 1929 р. було описано і продано “з молотка” 993 господарства так званих “куркулів.”³⁴

Ударним місяцем виконання плану хлібозаготівлі в Україні ЦК КП(б)У визначив серпень, одразу після жнив, акцентуючи увагу ще й на тому, щоб обов’язково був виконаний план по продовольчих культурах, особливо - пшениці³⁵.

Секретар ЦК КП(б)У С. Косіор у липневій 1929 р. секретній директиві “Всім окружкомом КП(б)У” поставив завдання: “... Форсувати заготівлі і вивіз хліба в серпні місяці... Організувати серйозний тиск на куркульські елементи села і відкритий громадський контроль над куркульськими і заможними господарствами, які не здали лишків хліба...”³⁶

Відповідно, Тульчинський окружком КП(б)У закликав районні парткомітети та райвиконкоми “максимально мобілізувати хлібозаготівельний апарат в серпні місяці”³⁷.

Зведена таблиця серпневих хлібозаготівель на Правобережній Україні (на Поділлі) за 1927-1930 рр. свідчить про значне зростання реквізицій селянського хліба саме після жнив (в тис. пудів)³⁸

Округи	Заготівля в серпні 1927/28 рр.	Заготівля в серпні 1928/29 рр.	Заготівля в серпні 1929/30 рр.
Бердичівський	243	695	1272
Вінницький	160	396	1022
Кам.-Подільський	27	123	215
Мог.-Подільський	137	587	961
Проскурівський	112	352	649
Тульчинський	68	304	1043
Уманський	575	504	1367
Шепетівський	67	201	500

Безперечно, збільшення майже в десять разів плану хлібозаготівлі на початку господарського року та погашення селянами минулої заборгованості за рахунок нового урожаю практично не залишали зерна в переважній більшості селянських господарств і все глибше загострило продовольчу кризу в країні. Але, що до того було більшовицькому керівництву – план хлібоздачі виконувався.

Подібні силові “методи” одразу ж дали “позитивні” результати. Донесення, що їх наче фронтіві зведення, кожних 5 днів готував Наркомторг УСРР? засвідчували стрімке збільшення обсягів хлібопоставок: якщо з 21 по 25 травня 1929 р. державні хлібозаготівельники зібрали в українських селах 375 тис. пудів зерна, то з 26 по 31 травня (з впровадженням “нових методів”) – 1975 тис. пудів³⁹.

Підсумки 1929/1930 господарського року в Україні засвідчили виконання хлібозаготівлі протягом першого півріччя, тобто до 1 січня 1930 р., як і вимагало Політбюро ЦК ВКП(б). На Поділлі деякі райони виконали планове завдання ще в жовтні 1929 р. Так, Мурафський райпартком в інформації Могилів-Подільському окружкому КП(б)У “Про стан хлібозаготівлі” повідомив про стовідсоткове виконання районом хлібозадачі 15 жовтня 1929 р.⁴⁰

В інформаційному зведенні Вінницького окружкому КП(б)У в ЦК КП(б)У “Про хід хлібозаготівель по Вінницькій окрузі за жовтень 1929 р” зазначалось: “... На 27 жовтня річний план хлібозаготівель виконано по окрузі на 110,2%... Бюро ОПК на своєму засіданні від 19/Х ухвалило вважати за необхідне до 12 річниці Жовтневої Революції організувати по окрузі колективну задачу хліба по всіх селах районів, поверх плану...”⁴¹

Всього з України до кінця 1929 р. було вивезено 310 млн. пудів зерна, що становило 121,5% планового завдання⁴².

Хлібозаготівельні завдання виконали, але ціною розорення селянських господарств. Так, інформації Вінницького окружного партійного комітету “Про хід хлібозаготівель по Вінницькій окрузі” за перше півріччя 1929 р. відтворюють настрої голодуючих селян, розмови серед них набули такого змісту: “Радянська влада дере останню шкуру й хоче нас залишити без хліба (Літинський район)... Владе вивозить хліб за кордон, а нас і середняків залишила без хліба (Дашівський район)...

Більшовики хотять вивезти з України весь хліб, після чого задуть Україну (Калинівський район)... При проведенні хлібозаготівлі, до 713 господарств примінили опис майна, до 238 господарств – продаж, а 110 осіб – до судової відповідальності за нездачу хліба. На райпартзборах Синявського району (Проскурівська округа) виступив один партієць і заявив, що партія робить помилку, проводячи таку тяжку для селян хлібозаготівлю, селяни сидять на голодному пайку, сільське господарство руйнується... В селі Миколаївці Козятинського району бідняки заявили на сході, що скоро всі здохнуть з голоду, ніде дістати хліба... В одному із сіл Любарського району (Бердичівський округ) Комісія по хлібозаготівлі відмовилася від роботи, заявивши, що грабувати не підуть, а хліба в селі все рівно немає...⁴³

Руйнацію села підтверджує також запізніла постанова Наркомторгу, Наркомюсту та Наркомземсправ УСРР „список речей, на які не можна звертати стягання штрафів, що їх присудив кримінальний суд за відмову здати хліб або за опір проведенню хлібозаготівельного плану”, прийнята 23 жовтня 1929 р.

Грабіж в українських селах набрав таких величезних розмірів, що державні Наркомати нарешті звернули увагу, але тільки на те, щоб довести до відома місцевих експропріаторів, аби ті не стягували штрафи через суд (за невиконання хлібозаготівлі) на таке майно: 1) одяг та взуття, потрібні для оштрафованих і членів їхньої родини, по одному предмету верхньої одяжі, по парі чобіт чи черевиків, по шапці чи кашкетові, хустці...; 2) потрібна для всіх вищезазначених осіб білизна в кількості найбільше по дві зміни...; 3) ліжка, постіль..., на кожного по одному; 4) потрібні всім згаданим особам харчі – найбільше на один місяць та палива для житла – найбільше на два місяці; 5) потрібний посуд у кількості: один чайник або чавун на окріп та одне відро на всю родину, а також по одній тарілці, виделці, ножеві, ложці, склянці або чашці та мисці на кожного з членів родини⁴⁴.

26 жовтня 1929 р. приймається постанова Народного Комісаріату фінансів УСРР, яка підтвердила загострення класового протистояння в українському селі і факт нищення селянських одноосібних господарств. Дана постанова “Список товарів, що за арт. 17 “Правила про опис, арешт і продаж з прилюдних торгів майна неплатіїв державних і місцевих податків, оплат і мита” вимагала від місцевих органів влади, щоб частина конфіскованого селянського майна не розбиралась біднотою і розпродувалась в селах за безцінь, а передавалася кооперативним організаціям, з метою продажу його в інших місцях за вищу ціну.

В переліку речей для реалізації кооперативними структурами вказуються в алфавітному порядку 76 найменувань, а саме: бавовна, борошно, бруси, білило, вовна, взуття, залізо, кава, кислоти, кінський волос, крохмаль, крупи..., лісові матеріали, льон, макарони, масло, махорка, медикаменти, метал, мило, м'ясо, насіння, нитки, овес, одяг, олифа, олія, оселедці, папір, патока, прядиво, пух-пір'я, рис, садовина, сіті рибальські, сир, скло, спецодяг, спирт, стрічка гумова, тканини..., хутро, цвяхи, цемент, цукор, чай, шкіра, щетина, яйця, ячмінь⁴⁵.

Отже, зазначені архівні джерела засвідчують, що саме в 1928-1929 рр. розпочалась руйна українського села: виконати непомірні хлібозаготівельні завдання ставало неможливим, а це неодмінно призводило до конфіскації майна, розорення і зубожіння селян-одноосібників; з кожним днем бажання продуктивно працювати втрачалось, цьому передували як і страх бути віднесеним до „куркулів” (з перспективою виселення), так і розуміння того, що влада, використавши „червоні валки”, все одно відбере щонайменше усі лишки.

В ході суцільної насильницької колективізації та розкуркулення, які розпочнуться невдовзі, руйнація сільського господарства ще більше посилиться, але саме цього і добивався більшовицький режим - збідніле та голодне селянство покірніше піде до колгоспів.

Репресивні хлібозаготівлі з використанням „червоних валок” будуть систематичними до 1933 р., незважаючи на те, що в Україні вже лютуватиме голодомор. Так, у 1932 р. заступник начальника Вінницького обласного відділу ДПУ Рахліс у доповідній записці секретарю Вінницького обкому КП(б)У Чернявському, повідомляв: „Цілком таємно. В результаті хлібозаготівель... мають місце велика кількість розпроданих селянських господарств та виселення із хат сімей... Чечельницький район – розпродано біля 700 господарств, 90% селян вигнано із своїх домівок... Чернівецький район – в одному лише селі Березівка розпродано 122 господарства... Немирівський район – 250 господарств... Тиврівський район – 265 господарств... Подібне становище і в інших районах... Велика кількість селян залишилась під відкритим небом, голодують, нишпорять по селах...⁴⁶”

Подальші наукові дослідження потребують документального підтвердження і аналізу злочинних більшовицьких технологій вилучення в українському селі усіх наявних продуктів

харчування, що призвело до масового вимирання селянства; необхідно також поіменно назвати як жертв голодомору, так і творців-виконавців геноциду українського народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Голод 1932-1933 рр. в Україні: причини та наслідки / В.А. Смолій (голова редакційної ради), В.М. Литвин (відповідальний редактор), В.І. Марочко (керівник авторського колективу), С.І. Білокінь, О.М. Веселова та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – С.111.; 2. Коваленко Л., Маняк В. 33-й: Голод: Народна Книга-Меморіал.– К.: Радянський письменник, 1991. – 584с.; 3. Веселова О., Марочко В., Мовчан О. Голодомори в Україні 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947: Злочини проти народу. – К., 2000. – 274с.; 4. Голод 1932-1933 рр. в Україні: причини та наслідки / В.А. Смолій (голова редакційної ради)... – 888с.; 5. Голодомор як засіб політичного терору: матеріали наук.-практ. конференції/ Ред. кол.: С.Д. Гальчак (гол.), М.Г. Баландюк, В.І. Лазаренко та ін. – Вінниця: Книга-Вега, 2004. – 156с.; 6. В.И. Ленин. Полн. собр. соч. – М.: Политгиздат, 1969. – Т.35. – С.573.; 7. В.И. Ленин про Україну. – К.: Держполітвидав УРСР, 1957. – С.461.; 8. В.И. Ленин. Полн. Собр. соч. – М.: Политгиздат, 1950. – т.31. – С.310, 311.; 9. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К.: Основи, 1996. – С.111.; 10. Там само.; 11. Там само – С.194.; 12. Державний архів Вінницької області (далі: ДАВО) – Ф.П.1. – Оп. 1. – Спр.2. – Арк.48.; 13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі: ЦДАГОУ). – Ф.1. – Оп.1. – Спр.59. – Арк.51.; 14. ДАВО. – Ф. П – 7, оп. 1, спр. 38, арк. 25. 15. ДАВО, ф. П – 1, оп. 1, спр. 2, арк. 43. 16. ДАВО, ф. П – 1, оп. 1, спр. 5, арк. 177. 17. ДАВО. – Ф.П.29. – Оп.1. – Спр.378. – Арк.7. 18. Там само – Арк.121-123. 19. Там само – Арк.143. 20. Там само – Спр.471 – Арк.79. 21. Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки / Голова редакційної ради – В.А. Смолій. Відпов. ред. В.М. Литвин. – К.: Наукова думка, 2003. – С.448. 22. Командири великого голоду: Поїздки В. Молотова і І. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932-1933 рр./За редакцією Васильєва В., Шаповала Ю. – К.: Книга, 2001. – С.19.; 23. Голод 1932-1933 років: причини та наслідки... – С.448.; 24. ДАВО. – Ф.П-136. – Оп.3. – Спр.2. – Арк.17.; 25. Петренко В.І. Хлібозаготівельна політика більшовиків в Україні у 1929 р. //Наукові праці. Історія. /ВДПУ ім. Коцюбинського. – №.10. – Вінниця, 2006. – С.108-117.; 26. ДАВО. – Ф.П-29. – Оп.1. – Спр.473. – Арк.69,92; 27. ДАВО. – Ф.П-29. – Оп.1. – Спр.479. – Арк.155, 156. 28. ДАВО. – Ф.П-31. – Оп.1. – Спр.486. – Арк.30.; 29. ДАВО. – Ф.П-29. – Оп.1. – Спр.475. – Арк.319 зв.; 30. ДАВО. – Ф.П.-136. – Оп.3. – Спр.70. – Арк.252, 253. 31. ДАВО. – Ф.П-29. – Оп.1. – Спр.479. – Арк.155, 156. 32. ДАВО. – Ф.П-33. – Оп.1. – Спр.798. – Арк.234^а; 33. ДАВО. – Ф.П-29. – Оп.1. – Спр.479. – Арк.156.; 34. Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки... – С.390.; 35. ДАВО. – Ф.П-31. – Оп.1. – Спр.485. – Арк.217.; 36. ДАВО. – Ф.П-29. – Оп.1. – Спр.475. – Арк.244.; 37. ДАВО. – Ф.П-33. – Оп.1. – Спр.903. – Арк.4. 38. ДАВО. – Ф.П-31. – Оп.1. – Спр.485. – Арк.162.; 39. ДАВО. – Ф.П-29. – Оп.1. – Спр.473. – Арк.51.; 40. ДАВО. – Ф.П-31. – Оп.1. – Спр.489. – Арк.190.; 41. ДАВО. – Ф.П-29. – Оп.1. – Спр.476. – Арк.51, 56. 42. Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки... – С.448.; 43. ДАВО. – Ф.П-29. – Оп.1. – Спр.480. – Арк.78, 146, 147, 200.; 44. Збірник закон. та розпоряджень Роб.-Селянського уряду УСРР, 1929. – Арт.114.; 45. Там само – Арт.126.; 46. ДАВО. – Ф.П-136. – Оп.3. – Спр.11. – Арк.52-54.

О.А. Пойда

ПОСТАТЬ ОЛЕКСИ СТОРОЖЕНКА В ЕПІСТОЛЯРІЇ ТА СПОГАДАХ (ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА МИТЦЯ)

Видатний митець, етнограф, історик, художник, перекладач, яскрава особистість, "останній із романтиків" – Олекса Стороженко – є особливою постаттю на теренах української культури. Досить-таки неоднозначно трактувалась його спадщина у певні періоди: від "гарненькі бражкотельця, оброблені рукою справжнього майстра"¹ до "явище запізнювання, відставання"². Щоправда, всі відомі критики – від М. Петрова, М. Драгоманова, І. Франка до С. Єфремова, О. Дорошкевича, О. Білецького, Н. Крутікової, П. Хропка та ін. – одностайно стверджували, що О. Стороженко – талановитий оповідач. Останнім часом все більше науковців приваблює його творчість, які роблять спроби прочитати її по-новому.

Літературна спадщина О. Стороженка з успіхом витримала іспит часом і, хоча зазнала упродовж десятиліть вульгарно-соціологічного фальшування, замовчування та догматично-примітивного ярликування, чарує читачів яскравими картинами народного побуту, козацької сільниці, героїчної національно-визвольної боротьби нашого народу. Вона й досі вражає глибоким народним гумором та "мовою квітчастою, ... малюванням розкішним"³(П. Куліш).

Джерелами глибокого розуміння творчої лабораторії та й самої особистості письменника можуть послужити деякі спогади та його епістолярій, з якого збереглося, на жаль, лише 18 листів до В.І. Білого та по одній кореспонденції до О.В. Нікітенка й А.О. Краєвського. На нашу думку, збереження особливостей стилю та мови джерел є важливим, тому подаватимемо цитати в оригіналі.